

В. В. ІНОГДА

**Археологічні пам'ятки
поблизу с. Радуль на Чернігівщині**

З 1958 р. учні Радульської середньої школи Ріпкинського р-ну Чернігівської обл. провадять під керівництвом автора обстеження павколишньої території. Зібрані на поверхні ґрунту знахідки важливі, оскільки ця

Рис. 1. Схема розміщення пам'яток на околиці с. Радуль:
1 — с. Любеч, ур. Високе Поле; 2 — с. Любеч, ур. Пчелиця; 3 — с. Углова Рудня; 4 — с. Радуль, ур. Круш; 5 — с. Радуль, садиба М. Погорілого; 6 — хут. Переділ. I — неоліт, II — бронза.

територія ще мало вивчена, особливо щодо ранніх діб — неоліту і бронзи. Тому виявлені матеріали значно доповняють відомості про стародавню історію краю.

Обстежено територію від с. Радуль до с. Любеч униз по Дніпру і до с. Кам'янка — вверх по Дніпру (рис. 1). Подаємо короткий опис матеріалів.

С. Любеч, ур. Високе поле. За 4 км на північний схід від села, в зоні берега старого русла Дніпра, на видувах зібрано численні залишки — уламки ліпного посуду, знаряддя і відщепи з кременю, дві кам'яні шліфовані сокири.

Найбільш ранні знахідки належать до пізнього неоліту. Це уламки товстостінного ліпного посуду, виготовленого з глини, в якій є домішки піску й кривавику, іноді рослинних волокон. Орнамент ямковий (рис. 3, 4, 8), гребінцевий (рис. 3, 5, 7, 10; 2, 2, 5) або у вигляді великих підтрикутних наколів. Є фрагмент гострого денця, прикрашений неглибокими ямками. Один уламок горщика орнаментовано рядами окремих трикутних наколів і вертикальними відбитками («гусенички» (рис. 2, 7). З цією керамікою, можливо, слід пов'язувати знайдені тут же крем'яні ножі на великих пластинах і скребки (рис. 4, 5).

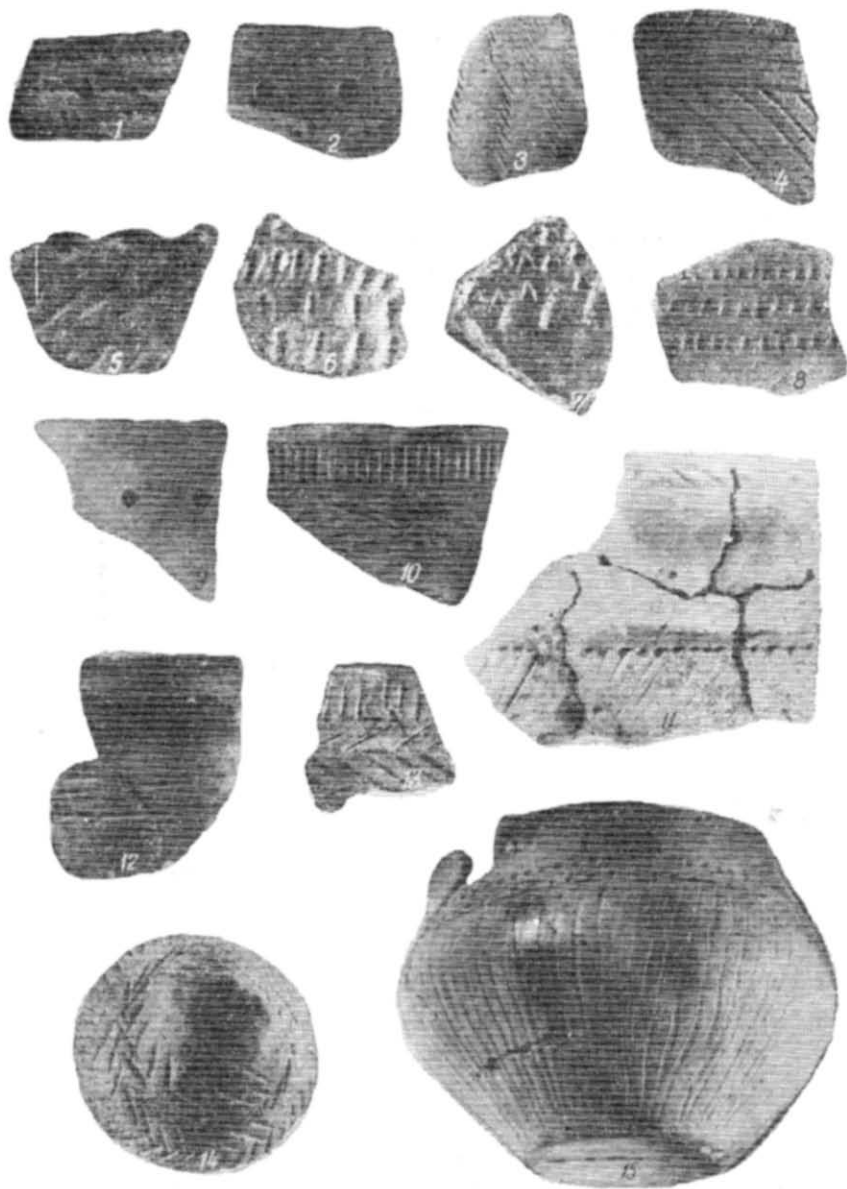

Рис. 2. Керамічні вироби:

1, 3, 4, 8, 15 — с. Углова Рудня; 2, 5, 7, 9, 12 — с. Любеч, ур. Високе Поле; 6, 10, 11 — с. Радуль, ур. Круш; 13 — хут. Перседіл; 14 — с. Любеч, ур. Пчелиця.

Кілька керамічних уламків, прикрашених прямим штампом з відбитками мотузка, як і дві кам'яні сокири, належать до середньодніпровської культури. Перша сокира — човноподібна за формою, довжиною 11,2 см, з правильною циліндричною втулкою діаметром 2,2 см і дещо звуженим обушком. Ширина леза 4,5 см (рис. 4, 9). Друга подібна до першої, але ширша в середній частині і має звужений обушок і втулку в формі зрізаного конуса (розміри останньої — $3 \times 2,5$ см). Довжина сокири 13 см (рис. 4, 11).

Серед знахідок тицінецької культури доби середньої бронзи є фрагменти тюльпаноподібних посудин, прикрашених прогладженими лініями (рис. 2, 12), відбитками штампа (так званий колючий дріт), пасічками і зубчастим коліщатком.

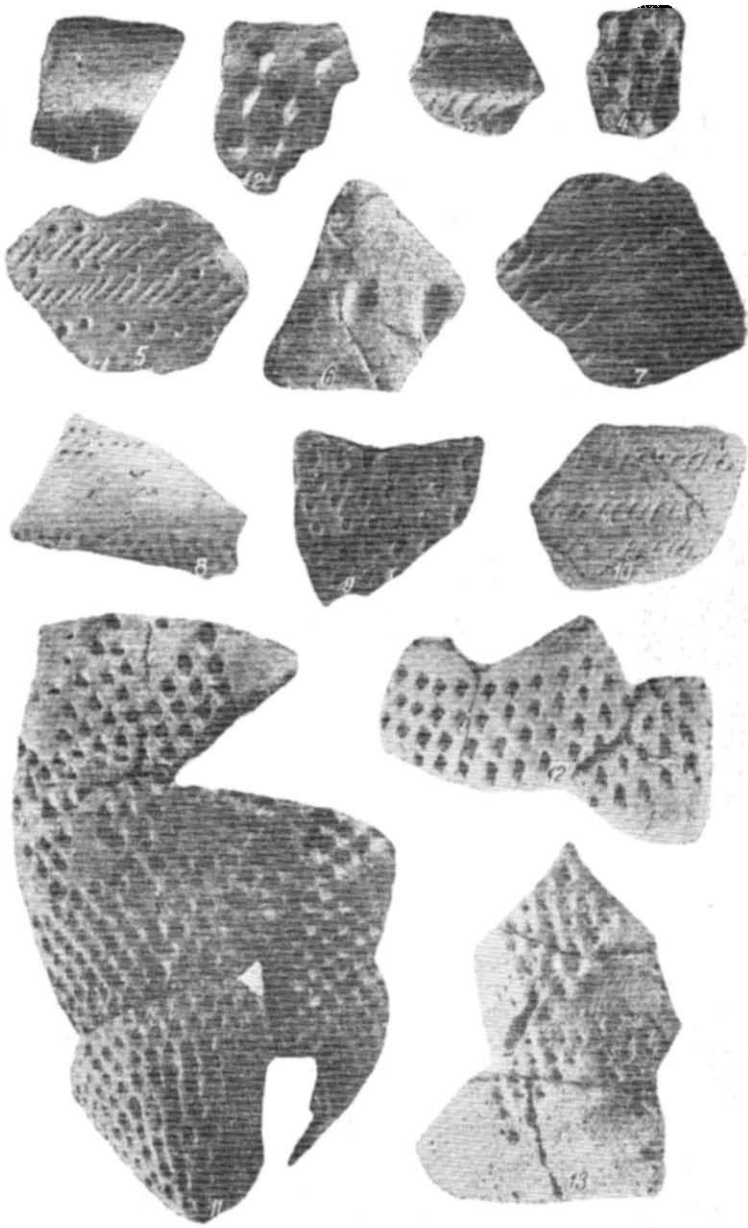

Рис. 3. Керамічні вироби:

1—3, 6, 9 — хуг. Переділ; 4, 5, 7, 8, 10 — с. Любеч, ур. Високе Поле; 11—13 — с. Радуль, садиба М. Погорілого.

З комплексом доби бронзи слід пов'язувати і два вістря до стріл. Одне з них — листоподібної форми з черешком. Вістря загострене тонкою віджимною ретушню, його довжина 6, ширина 1 см, в перетині воно ромбоподібне. Довжина черешка 1, ширина — 0,4 см. Друге вістря трикутне за формою, з глибокою виїмкою в основі. Воно виготовлене з тонкої ножеподібної пластини, оброблене віджимною ретушню (рис. 4, 4).

С. Любеч, ур. Пчелиця. Це урочище розташоване між Радулем і Любечем, за 20 м ліворуч від дороги, на підвищенні біля старого русла Дніпра. Тут під час ремонту дороги в зруйнованому культурному шарі було знайдено уламки посуду й крем'яні предмети.

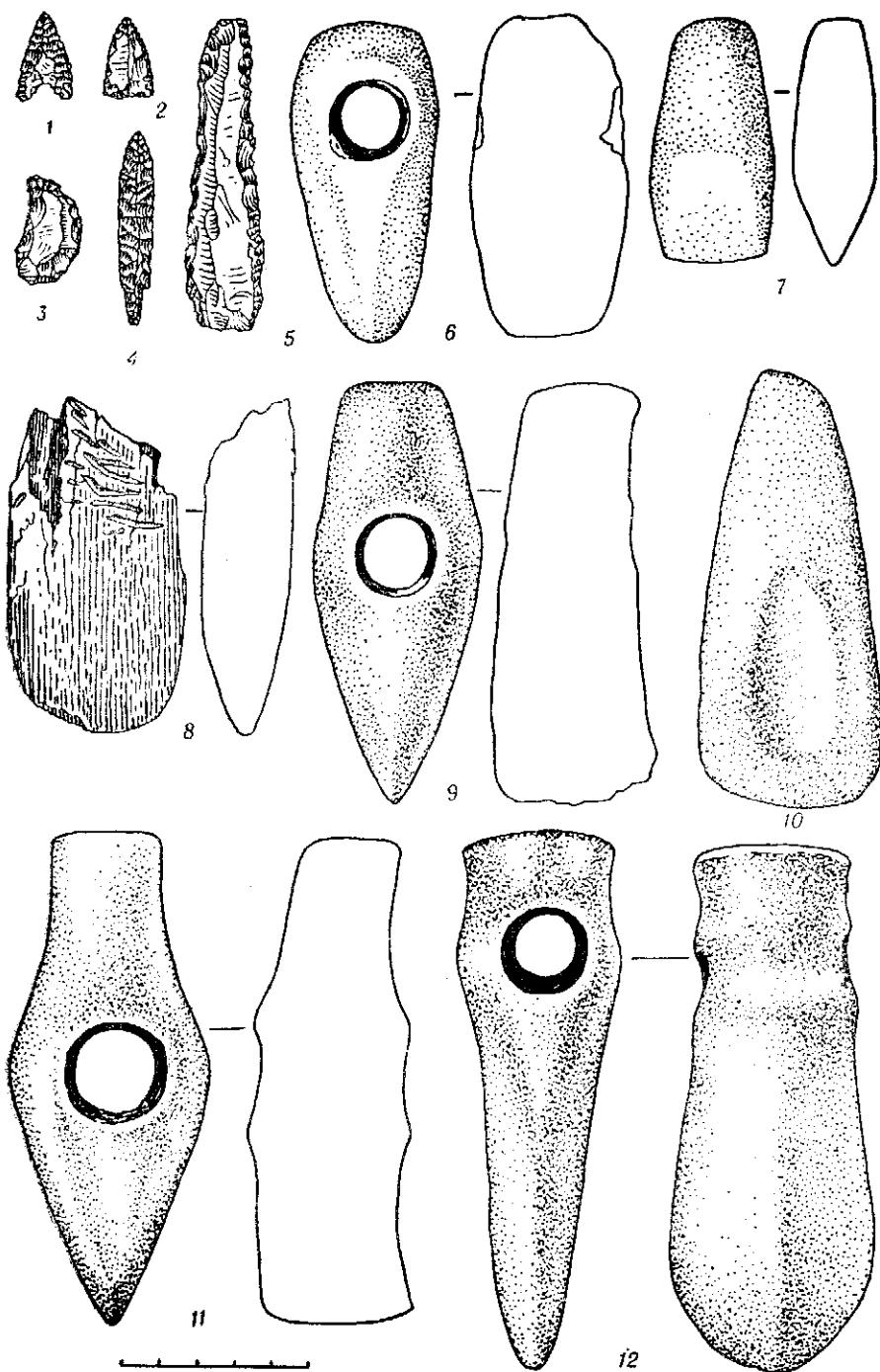

Рис. 4. Крем'яні, кістяні та кам'яні знаряддя:

1, 2, 7, 8 — с. Радуль, ур. Круш; 3, 6, 10 — хут. Переділ; 4, 5, 9, 11 — с. Любеч, ур. Високе
 Ціле; 12 — с. Радуль.

Крем'яні знаряддя представлені скребками, проколками, пластинками і вістрями до стріл з виділеним черешком.

Найбільш рання кераміка на цьому пункті — пізньонеолітична типу Рудні. Це уламки товстостінного посуду з домішками в глині піску і кривавику, прикрашеного ямковим орнаментом, який займає тільки верхню частину посудини. Ямки нанесено поставленою під кутом до поверхні порожньою трубочкою, можливо пташиною кісткою (рис. 5). Тут

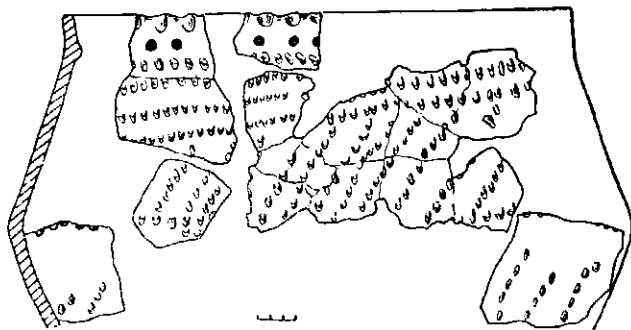

Рис. 5. Графічна реконструкція глиняної посудини з місцезнаходження поблизу с. Любеч в ур. Пчелиця.

же знайдено конічне пряслице, виготовлене з такої самої глини, що й посуд. Пряслице прикрашене тонкими врізними лініями (рис. 2, 14).

Пізніша кераміка належить до тшцінецької культури доби середньої бронзи.

С. Углова Рудня. За 2 км на північ від села, на північно-західному схилі 5—6-метрового підвищення у заплаві Дніпра, серед боліт і лісів, зібрано знахідки різних археологічних епох — кремій, уламки посуду, бронзові шпильки, дрібні кальциновані кістки людського черепа.

Виділяється найбільш давня група тонкостінної неолітичної кераміки, в глині якої є пісок і рослинні домішки. Вона орнаментована вертикальними рядами тонких гребінцевих відбитків (рис. 2, 3). З цим посудом, очевидно, пов'язуються крем'яні мікролітичні знаряддя, зокрема невеликі скребки і пластини.

Пізньонеолітичний посуд — товстостінний, з домішкою в глині піску і кривавику, зі споду згладжений дрібнозубчастим гребінцем (рис. 2, 1, 4, 8).

До тшцінецької культури доби середньої бронзи належать знайдений цілий горщик (рис. 2, 15) і фрагменти другого, подібного до нього. Те, що горщик добре зберігся, а також знахідки тут численних людських кальцинованих кісток дають можливість припустити наявність поховання названої культури чи навіть могильника.

С. Радуль, ур. Круш. На південь від селища, серед болота Фролове, тягнеться дюна. На її найвищій частині (2—3 м над болотом), на площі 500×400 м траплялися уламки посуду й кремій. Із зібраних тут знахідок найбільш давніми є неолітичні. Це уламки посуду з ямково-гребінцевою орнаментацією, крем'яні скребки на кінцях пластин, пластини і відщепи.

До пізнішого часу неоліту палсжать кілька фрагментів товстостінного посуду, орнаментованого рідкими ямками (рис. 5) або великими «гусеничними» вдавленнями (рис. 2, 6) і подібного до посуду Рудні та Пчелиці. Деякі крем'яні знаряддя, можливо, слід пов'язувати з посудом цього типу, зокрема ножі на пластинках зі «струменистою» ретушшю по краях і два вістря до стріл підтрикутної форми з прямою і увігнутою основою (рис. 4, 1, 2).

Є фрагмент тонкостінного горщика середньодніпровської культури, прикрашений відбитками прямого штампа і заштрихованими трикутниками (рис. 2, 10).

Доба середньої бронзи представлена уламками посуду тшцінецької культури, виготовленого з глини із домішкою жорстви і прикрашеного прогладженими лініями, валиками, насічками (рис. 2, 11), а також відбитками зубчастого штампа в «ялинку». З добою бронзи пов'язується сокира-молот (рис. 4, 7).

Біля дюни, на болоті, знайдено лезову частину кістяної вислообушної сокири (рис. 4, 8).

С. Радуль, садиба М. С. Погорілого. Цей пункт цікавий тим, що дає чистий комплекс неоліту ямково-гребінцевої кераміки на Дніпрі.

Тут трапилися уламки трьох горщиків з домішками піску і кривавику в глині (рис. 3, 11—13). Зсередини і ззовні вони добре згладжені спочатку зубчастим штампом, а потім м'яким предметом, подскуди до легкого блиску. Від одного горщика зберігся фрагмент верхньої частини. Орнамент на ній — у вигляді горизонтальних зон, заповнених ромбоподібними ямками, які чергуються з зонами без орнаменту (рис. 2, 12). Від другого горщика, гостродонного, збереглося тільки денце з частиною прилеглих до нього стінок. Саме денце вкрите неглибокими ямками, нанесеними паличкою, обмотаною шнуром, так що окреслюється стільниковий візерунок. Вище ямки утворюють широку смугу зигзага (рис. 3, 11).

Хут. Переділ. За 2—3 км на південний схід від хутора, на дюнах в заплаві Дніпра, зібрані знахідки на площі 600×700 м. Це крем'яні і кам'яні предмети, уламки посуду, що належать до різних археологічних епох і культур.

Найдавніші матеріали походять з пізнього неоліту. Серед них — уламки посуду і крем'яні знаряддя. Глина з домішками піску і трави, орнамент — ямково-гребінцевий і у вигляді наколів, що йдуть з відступами. На одному фрагменті — відбитки шнура. Є уламок горщика з невисокими лійчастими вінцями. На другому фрагменті вінець — сліди вертикальних розкосів гребінцем.

Неолітична кераміка цього пункту дуже близька до кераміки поселення в ур. Ліс, поблизу с. Мньове, нижче по Дніпру, яка датується третьою чвертю III тисячоліття до н. е.¹ Наше місцезнаходження, очевидно, належить до цього ж часу.

З пізньонеолітичною керамікою, імовірно, пов'язується знайдене тут кам'яне шліфоване долото з жолобкуватим лезом (рис. 4, 10).

Переважна частина матеріалу, зібраного поблизу хут. Переділ, — пам'ятки середньодніпровської культури. Тут є уламки тонкостінного горщика, прикрашеного відбитками прямого штампа в «ялинку» (рис. 2, 13) і три кам'яні шліфовані сокири (рис. 4, 6), дві з яких поламані. Серед 20 крем'яних предметів — два невиразних нуклеподібних уламки, чотири відщепи, 11 пластин, деякі з них підретушовані по краях. Два скребки на невеликих відщепках, один має серповидну форму (рис. 4, 3) і міг використовуватися як скребок або струг. З короткої і масивної пластини зроблено відтискувач. Одне вістря стріли, трикутне за формою, виготовлене з уламка верхнього кінця пластини. Краї і основа вістря оброблені загострюючою ретушю.

Решта знахідок — уламки ліпного посуду — належать до тшцінецької та багатоваликової культури доби середньої бронзи.

Слід зазначити окрему випадкову знахідку — кам'яну шліфовану сокиру, знайдену поблизу с. Радуль. Сокира має короткий, добре виділений обух з невеликим потовщенням навколо втулки. Робоча частина — листоподібної форми з ребром посередині (рис. 4, 12). Подібна до неї

¹ В. И. Митрофанова. Поздненеолитическое поселение в урочище Лес близ с. Мньове на Черниговщине. — Древности Белоруссии. Минск, 1966, стор. 68—78.

сокира з кургану № 11 в ур. Мошка неподалік с. Ходосовичі Рогачівського р-ну Гомельської обл.²

Отже, на відрізку лівого берега Дніпра, від Любеча до Кам'янки, виявлено найбільш давні місцезнаходження неолітичної доби. Ранній етап неоліту становлять пам'ятки струмільського типу (Радуль — збір Г. Махура, Углова Рудня), а пізній — матеріали культури ямково-гребіщової кераміки (садиба М. Погорілого, хут. Переділ, ур. Пчелиця).

Багато представлена на цій території доба бронзи: пам'ятками середньодніпровської, а пізніше — тшцінецької культури.

В. В. ИНОГДА

Археологические памятники в окрестностях с. Радуль на Черниговщине

Резюме

С 1958 г. ученики Радульской средней школы под руководством автора начали проводить систематическое обследование окрестностей села. Они открыли шесть местонахождений возле сел Коробки, Угловая Рудня, Новоселки, Радуль, хутора Передел, на которых собраны материалы различных археологических эпох.

Наиболее древние находки относятся к неолиту, представленному памятниками струмільського типу (Радуль, Угловая Рудня) и ямочно-гребенчатой керамикой (усадиба Н. Погорелова, хут. Передел, с. Любеч — ур. Пчелиця). Особенно ярко на этой территории представлена эпоха бронзы: памятники двух культур — среднеднепровской (Радуль, Передел, Любеч — Высокое Поле) и тшцінецької (Любеч — Высокое Поле и Пчелиця, Угловая Рудня, Радуль, Передел).

М. А. ПЕЛЕЩИШИН

Пізнотрипільське поселення у верхів'ях Горині

Північно-західні периферійні пам'ятки трипільської культури у верхів'ях Горині і межиріччя Горині й Стиру до недавнього часу майже не досліджувались. В літературі були лише згадки про окремі пізнотрипільські поселення у південній частині Ровенської і північній частині Тернопільської областей, відкриті розвідками у селах Жорнів, Листвин, Костянець, Могиляни Ровенської обл., Бодаки та інших на Тернопільщині¹. Лише в останні роки вивченню пізнотрипільських пам'яток на цій території приділено більше уваги. Так, у 1967 р. досліджувалося поселення поблизу с. Костянець, де перші розвідувальні розкопки проведені 1947 р.²

² И. И. Артеменко. Неолитические стоянки и курганы эпохи бронзы близ с. Ходосовичи Гомельской области БССР.— Памятники каменного и бронзового века. М., 1964, стор. 43.

¹ Ю. М. Захарук. До питання про співвідношення і зв'язки між культурою лійчастого посуду та трипільською культурою.— Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині, вип. 2. К., 1959, стор. 54—72; М. А. Пелешин. Нові матеріали до археологічної карти Волині.— Там же, вип. 3. К., 1960, стор. 140; A. Sunkalowski. Osiedle kultury trypolskiej w Bodakach nad Horyniem.— WA, t. XXXIV, z. 2. Warszawa, 1969, стор. 221—227.

² Н. А. Пелешин. Раскопки у с. Костянец на Волини.— Археологические открытия 1967 года. М., 1967, стор. 199; І. К. Свешніков. Розкопки в с. Костянець на полі Лиственщина.— АП, IV. К., 1952, стор. 131—139.